

Kamal CAMALOV

Pedaqogika elmləri doktoru, professor

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

E-mail: kamal.camalov@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2024.3.22>

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA ƏXLAQ KONSEPSİYASI VƏ ONUN PEDAQOJİ-PSIXOLOJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı, ata-anaların həyat tərzi və davranışı, oğlanlarda cəsurluq, ailə və övlad borcu, kişi qeyrəti, qızlara və qadınlara hörmət, qızlarda məğrurluq, milli-mənəvi dəyərlər, pedaqoji-psixoloji inkişafın əsas göstəriciləri.

SUMMARY

Kamal Jamalov

THE CONCEPT OF SPIRITUALITY AND ITS PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE IN THE EPIC “KITABI-DADE GORGUD”

In the article, from the approach of the “Kitabi - Dada Gorgud” epic, in addition to the education of human values such as dignity and generosity, love for people and diligence, kindness and justice, unconditional obedience to parents, which is more typical for our people, unconditional acceptance of parental authority in the family, the specific features of family upbringing, such as the strict observance of parent-child relationships, etc., are determined and such problems are analyzed. It is noted that the ethno-pedagogical and ethno-psychological features of parent-child type relationships in the epic “Kitabi - Dada Gorgud” were studied as subjects in the article.

In the epic “Kitabi - Dada Gorgud”, the ethnopsychological features of the family were studied, as well as the psychological aspects of parent-child relations. The characteristic features, functions, possibilities and ways of raising the quality of education from the time of Dada Gorgud are determined by us, becoming the object of research and analysis.

In addition to our opinions and analyses, the article also includes the valuable opinions of prominent educators about the work of education.

The views and meetings in the epic “Kitabi - Dada Gorgud”, the national and moral values and types of activities accepted by the society will play a decisive role in education in the spirit of approach to training and work even today.

Higher and secondary school teachers, tutors, dissertation and doctoral students conducting research in the field of pedagogy, intellectuals preparing monographs, textbooks and teaching aids can benefit from the ideas and recommendations, ideas and meetings put forward in the article titled “Kitabi-Dada Gorgud”.

Key words: “Kitabi – Dede Gorgud” epic; lifestyle and behavior of parents; bravery in boys, family and filial duty, male zeal; respect for girls and women, the concept of pride in girls; national-moral values; the main indicators of pedagogical and psychological development.

РЕЗЮМЕ
КЯМАЛ ДЖАМАЛОВ
ПОНЯТИЕ ДУХОВНОСТИ И ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ
ЗНАЧЕНИЕ В ЭПОСЕ «КИТАБИ-ДЕДЕ КОРГУД»

В статье с позиций эпоса «Китаби – Дада Горгуд» помимо воспитания таких человеческих ценностей, как достоинство и великодушие, любовь к людям и трудолюбие, доброта и справедливость, безусловное послушание родителям, более характерно для нашего народа безусловное принятие родительского авторитета в семье, определяются особенности семейного воспитания, такие как строгое соблюдение детско-родительских отношений и т. д., и анализируются такие проблемы. В эпосе «Китаби – Дада Горгуд» изучались этнопсихологические особенности семьи, а также психологические аспекты детско-родительских отношений. Характерные черты, функции, возможности и пути повышения качества образования со времен Дада Горгуда определяются нами, становясь объектом исследования и анализа.

Помимо наших мнений и анализов, в статью также включены ценные мнения видных педагогов о работе образования.

Взгляды и встречи в эпосе «Китаби – Дада Горгуд», принятые обществом национально-нравственные ценности и виды деятельности и сегодня будут играть решающую роль в воспитании в духе подхода к обучению и труду.

Из идей и рекомендаций, изложенных в статье «Китаби-Дада Горгуд», учителя старших и средних школ, пользу могут получить преподаватели, диссертанты и докторанты, проводящие научные исследования в области педагогики, интеллектуалы, готовящие монографии, учебники и учебные пособия.

Ключевые слова: Сага «Китаби – Дада Горгуд»; образ жизни и поведение родителей; храбрость у мальчиков, семейный и сыновний долг, мужское рвение; уважение к девушкам и женщинам, собрания гордости за девушек; национально-нравственные ценности; основные показатели педагогического и психологического развития.

Problemin qoyuluşu: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında ləyaqət və ali-cənablıq, insanlara məhəbbət və əməksevərlik, xeyirxahlıq və ədalət kimi bəşəri dəyərlər ilə yanaşı, xalqımız üçün daha xarakterik olan valideynlərə qeyd-şərtsiz itaət, ailədə valideyn nüfuzunun sözsüz qəbul edilməsi, böyük-kiçik münasibətlərinə dəqiq əməl olunması və s. kimi ailə tərbiyəsinin spesifik xüsusiyyətləri müəyyən edilir və bu kimi problemlər tədqiq və təhlil süzğəcindən keçirilir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında valideyn-övlad münasibəti kimi mühüm məqamlar etnopedaqoji və etnopsixoloji təhlillər baxımından araşdırılmışdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” boylarından tərbiyənin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin səciyyəvi xüsusiyyətləri, funksiyaları, imkan və yollarının necə formalaşdırılması tərəfimizdən tədqiq və təhlil obyektinə çevrilərək müəyyənləşdirilir.

Metodoloji yanaşma: Məqalədə fikir və təhlillərimizlə yanaşı, görkəmli pedaqoqların tərbiyə işi haqqındakı dəyərli fikirlərinə də yer verilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında əxlaq konsepsiyası və onun pedaqoji-psixoloji əhəmiyyəti” adlı elmi məqalədə irəli sürülən ideya və tövsiyələrdən, fikir və görüşlərdən ali və orta məktəb müəllimləri, tərbiyəçilər, pedaqogika sahəsində tədqiqat aparan dissertant və doktorantlar, monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitləri hazırlayan ziyalılar faydalana bilərlər.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Şərq tərbiyə sistemində tərbiyəçiyə və ya hər bir oxucuya öz fəaliyyətində istifadəsi üçün zəngin material verir. Bu da tərbiyə sistemində ən qiymətli, ən zəngin mənbədir desək, yanılmırıq. “Dədə Qorqud” dastanı üzərində tədqiqat aparən alimlər Dədə-Qorqudun şəxsiyyəti, boyların məzmunu, əhəmiyyəti, əsərin dili, üslubu və sairə haqqında mülahizələr irəli sürmüşlər [1, 51]. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu əvəzolunmaz sənət abidəsi bir xalqın malı, sərvəti olmaqla məhdudlaşmamış, daha çox bəşəri mahiyyət kəsb edərək dünya mədəniyyəti xəzinəsinə qovuşmuşdur. Keçmiş irs təlim, tərbiyə və təhsil işində daim bizi müşayiət edir və etməlidir. Professor Əliheydər Həşimov yazır: “Təkcə bu günü deyil, sabahı-gələcəyi dərinləndirən dərk etmək və qiymətləndirmək nöqtəyi-nəzərindən də keçmişini yaxşı bilmək lazımdır. Çünki keçmiş də, bu gün də gələcəklə sıx əlaqədədir. Bu gündə dünyanın, sabahda isə bu günün izləri olur; bir çox məsələlərdə gələcək üçün zəmin təşkil edən bu günün ağıllı, qabaqcıl fikirləri keçmişin mütərəqqi irsi ilə sıx əlaqədədir. Həmin irs bu gün də insanın ağına, zəkasına qida və qüvvət verir, eyni zamanda gələcək üçün perspektivləri daha yaxşı aydınlaşdırmaqda, tərbiyənin daha düzgün üsul və vasitələrini tapmaqda ona yardım göstərir” [2, 4-18].

Biz müəllifin fikri ilə tam şərikik. Doğrudan da, “bulaq damcılardan, çaylar bulaqlardan, dənizlər isə çaylardan” yarandığı kimi, gələcəyin dolğun məzmunlu etnopedaqogikası da tərbiyə sahəsində ayrı-ayrı xalqların irsindəki qabaqcıl ideya, fikir və təcrübələrdən yaranacaqdır.

Uşaq ailənin hər bir üzvünün vəzifələri barədə ilk təsəvvürü ailədə alır. Gələcək ailə sahibinin tərbiyəsi bir çox amillərlə şərtlənir. Onların arasında ataların həyat tərzi və davranışı mühüm əhəmiyyət daşıyır. Övlad böyüyüb boyabaşa çatdığı evdə ata və anası arasındakı münasibətləri müşahidə edir. Qarşılıqlı anlaşmaya, səmimiyyətə, hörmətə, etibara, qayğıkeşliyə və s. əsaslanan həmin münasibətlər, ixtilafa yol verməmək bacarığı öz təsirini uşağa göstərir. Ata və ana oğlanlarda cəsurluq, ailə və övlad borcu, kişi qeyrəti, qızlara və qadınlara hörmət; qızlarda məğrurluq, ciddilik, şəxsi ləyaqət hissi tərbiyə etməkdə böyük imkanlara malikdir. Bu xüsusda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında deyilir: “Qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə çəkməz” [3, 50-60].

Xalqımız içərisində valideynin “üzünə qayıtmaq”, “üzünə ağ olmaq”, onun “bir sözünü iki etmək” böyük qəbahət sayılır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında bu barədə belə deyilir: “Ol zamanda (oğullar ataya müxalifət etməzdilər), oğul ata sözünü iki eləməzdi, iki eləsə, ol oğlanı qəbul etməzdilər” [4, 138].

Evdə zabitəsi ilə tanınan atalar övladları üçün yeri gəldikdə analar qədər yanımlar. Məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına nəzər salaq. Qazan xan kafirlərin əlində olan oğlu Uruzla görüşərək deyir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Qarşı yatan qara dağım yüksəyi oğul!
Güclü belim qüvvəti, canım oğul!
Qaranqulu gözlərim aydını oğul!

Mənim başım qurban olsun
Canım oğul sənin üçün!
Sən gedəli,
Ağlamağım göydə ikən yerə endi.
Gumbur-gumbur davullar döyülmədi,
Ağır ulu divanım sürülmədi.
Səni bilən bəy oğulları
Ağ çıxardı, qara geydi.
Qara bənzər qızım, gəlinim
Ağ çıxardı, qara geydi.
Qarımış anan qan-yaş tökdü... [5, 91-100].

Göründüyü kimi, lazım gələndə ürəyindəki övlad acısını öz övladı qarşısında göz yaş tökərək dilə gətirən atanı aforitarizm, despotizm nümunəsi kimi qələmə vermək olarmı?

Həyatda müəyyən problemləri, çətinlikləri həll etmək üçün fiziki hazırlığa iradəli, güclü, dözümlü olmağa ehtiyac vardır. Ona görə də ta qədimdən fiziki tərbiyəyə xüsusi diqqət yetirmişlər. Professor Akif Abbasov haqlı olaraq qeyd edir ki, “uşaqların ailə həyatına hazırlanması məsələsinin dastanda qoyuluşu da diqqətəlayiqdir” [6, 38]. Ata-analar oğlan və qızlarını ev-eşik sahibi edərkən qarşı tərəfin fiziki xüsusiyyətlərini daim nəzərə almışlar. Məsələn, “Dədə Qorqud” dastanında göstərilir ki, Beyrək atasına evlənmək istədiyini söyləyərkən belə deyir: “Baba, mənə bir qız al ki, mən yerimdən durmadan o durmuş olsun! Mən qaracığı atıma minmədən o minmiş olsun! Mən döyüşə varmadan o varsın...” [3, 70-95].

Azərbaycan xalqının qədimliyini göstərən “Kitabi-Dədə Qorqud”dan məlumdur ki, azərbaycanlılar oğlan uşağını ailə həyatının bəzəyi, nəslin davamçısı, valideynin sevinci və ümidi hesab etmiş, həmçinin sonsuzluğu böyük dərd və faciə saymışlar. Övladı olmadığına görə “qaraqayğular” içində qəhərlənən və ağlayan Bayburadan bunun səbəbini Salur Qazan bilmək istədikdə belə cavab verir: “Necə ağlamayayım, necə bozlamayayım? Oğulda ortacım yox, qardaşda qədər yox. Allah taala məni qarğayıbdır. Bəylər, tacım taxtım üçün ağlarım. Bir gün ola düşəm ölüm, yerimdə-yurdumda kimsənə qalmaya... Mənim dəxi oğlum olsa xan Bayandırın qarşısın alsa dursa, qulluq eləsə, mən dəxi baxsam, sevinmə, qıvansam, güvənsəm” [3, 120] – deməsi buna canlı misaldır. Yaxud, “Dirsə xan oğlu Buğac” [3, 100] boyunda da ailə həyatında övladın, əsasən də oğlan uşağının böyük rol oynadığına dair xalq fikrini sərrast şəkildə ifadə edir.

Türk dünyasının qəhrəmanlıq dastanı sayılan “Kitabi-Dədə Qorqud”dan maraqlı adətlər haqqında məlumat alırıq. Dastanından öyrənirik ki, gənc nəsl (oğlanları) vətənpərvərlik, qorxmazlıq, igidlik, düşməne qarşı mübarizlik, doğruluq, insana qayğı və məhəbbət ruhunda tərbiyə edir və həmin tələblər baxımından da uşaqlara, oğlanlara ad qoyurdular. Bu haqda “Dirsə xan oğlu Buğacın boyu”nda deyilir ki, Dirsə xan oğlu Buğac uşaqlarla Bayandur xanın meydanında yoldaşları ilə aşıq oynadığı zaman qəflətən üzərinə hücum edən buğanın hücumunu dəf edib, onu öldürdüyü üçün oğuz bəyləri adqoyma mərasimi

təşkil edib oğlana layiq ad qoymağı məsləhət görürlər. Qorqud ata adqoyma mərasimində oğlana Buğac adı verir [5, 19-20].

Yaxud Baybura xanın oğlu Beyrək Qara Dərbənd ağzında oğuz bəzircanlarının malını qarət edən beş yüz kafirlə cəng edib onların üzərində qələbə çaldığına görə ona Beyrək adı verirlər.

Qeyd etməliyik ki, hər bir ailədə ata öz oğluna və yaxud öz oğlanlarına kişi qeyrəti, dəyanəti, cəsurluq, mərdlik, alicənablıq, igidlik, çətinliklərə sinə gərə bilmək kimi nəcib sifətlər tərbiyə etməlidir. Xalqımızın möhtəşəm folklor nümunəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına müraciət edək və “Qazan xanın oğlu Uruzun dustaq olduğu boy”a nəzər salaq: “Qazan sağına baxdı, qas-qas güldü. Soluna baxdı, çox sevindi. Qarşısına baxdı oğlancığını, Uruzu gördü, əlini-əlinə çaldı ağladı. Qazan oğlu Uruza bu iş xoş gəlmədi. Babasına dedi:

– Ünüm ünlə, sözüm dinlə, ağam Qazan
Sağına baxdın, qas-qas güldün,
Soluna baxdın, çox sevindin.
Qarşına baxdın, məni gördün, qan ağladın,
Səbəb nədir, degil mana.
Qara başım qurban olsun, ağam sana – dedi:

Qazan dedi:

– Sağıma baxdım, qardaşım Qaragünəyi gördüm. Baş kəsibdi, qan tökübdü, ad qazanıbdı.

Soluma baxdım, dayın Aruzu gördüm. Baş kəsibdi, qan tökübdü, ad qazanıbdı.

Qarşıma baxdım, səni gördüm. On altı yaş yaşladın. Bir gün ola, düşəm öləm, sən qalasan. Yay çəkmədin, ox atmadın, baş kəsmədin, qan tökmədin.

Uruz buna cavabında dedi:

– A bəy baba! ...Hünəri oğul atadanmı görər, öyrənər, yoxsa atalar oğuldanmı öyrənər? – dedi. ...Mən səndən nə gördüm ki, nə öyrənəyim? – dedi.

Qazan əlini-əlinə çaldı, qas-qas güldü:

– Uruz xub söylədi, şəkər yedi, – dedi [7, 73-184].

Göründüyü kimi, oğlanlar kişilik etalonuna ataları ilə ünsiyyət sayəsində, onlardan nümunə götürərək sahib olurlar. Oğlanlar kişilik şəxsiyyətini ataya bənzəməyə çalışaraq, onu təqlid edərək qazanır. Xalqımıza görə, oğlanların kişi kimi yetişməsi, onların sadəcə fiziki inkişafı ilə bağlı olub, kişi kimi görünməsi demək deyil. Professor Ə.Əlizadə xalqımızın təfəkküründə yer almış kişilik anlayışını belə xarakterizə edir: “Kişi xarakteri üçün iradə gücü, özünə sahib olma, kişi şərəfi və ləyaqəti, xeyirxahlıq, sözübütövlük, mərdlik və s. keyfiyyətlər xasdır. Qadına münasibət kişi ləyaqətinin ölçüsü sayılır. Uşağın oğlan olması hələ öz-özünə onu kişi etmir. Oğlan uşağı kişi kimi tərbiyə olunur” [8, 100-130]. Eləcə də “ana haqqı tanrı haqqı kimi başa düşülür” [9, 38].

1300 ildən artıq yaşı olan və “milli-mənəvi dəyərlərimizdən sayılan” [10, 459] “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Oğuz yurdunun valideynləri qız uşağının da dünyaya gəlişindən şad olur və həm də onu qəhrəman, eləcə də gələcəkdə hə-

yat yoldaşı olan ərinə sədaqətli qadın-ana kimi tərbiyə edirdilər. “Patriarxal düşüncənin əleyhinə olaraq buradakı qadınların əksəriyyəti (məsələn, Burla xatun, Banuçiçək, Selcan xatun və b.) uşaqlıqdan aldıkları tərbiyənin, alışdıqları ilə ənənələrinin, qəbilə mühitinin təsiri nəticəsində elə formalaşır ki, lazım gələndə ailə namusu, nəslin şərəfi və ədalət uğrunda kişi kimi silaha sarılır, son dərəcə dözümlü, qoçaq, qüvvətli, mərd, eyni zamanda ağıllı, tədbirli, müdrik, alicənab qəhrəman kimi çıxış edirlər” [11, 51].

Qeyd etdiyimiz kimi, oğuz qızları da cəsur və igiddir. Qızların Oğuz etnik-sosial mühiti və psixologiyası ilə şərtlənmiş olan bu xarakter əlaməti etnik birlik daxilində cinslərarası münasibətdə, ünsiyyətdə ən mühüm rol oynayır. Budur, Banuçiçək Beyrək ilə yarışır, onunla at oynadır, ox atır və güləşir. Yalnız Beyrək bu sınaqdan, yarışdan qalib çıxdıqdan sonra Banuçiçək onun məhəbbətinə cavab verir.

Qanturalı Selcan xatunu almaq üçün meydana üç heyvanla vuruşmalı olur. İkisinə qalib gələndən sonra bir qədər yorulur. Buna görə də üçüncü heyvanla – dəvə ilə çətinliklə vuruşur. Döyüşü hündür bir yerdən seyr edən Selcan xatun: “Dəvə burnundan əzilər”, – deyər Qanturalıya xəbər göndərir və bununla dəvənin zəif yerini bildirir. Ancaq Qanturalı dəvəni qızın göstərdiyi üsulla əzməyi özünə sığışdırmır: “Oğuz ellərinə xəbər gedər ki, dəvə əlində girinc olmuşdu, qız xilas elədi”. Və Qanturalı dəvəni öz üsulu ilə məğlub edir. Oğuzlarda belə bir qayda vardı ki, döyüşdə bir igidə başqası kömək etmək istəsə icazə almalıydı... Qanturalı düşmənləri ilə vuruşarkən Selcan xatun onun köməyinə gəlir. Qız libasını dəyişdiyi üçün Qanturalı onu tanımır və düşmənlərinə hücum edən bu şəxsin hərəkəti ona toxunur, “izinsiz döyüşə girmək bizim eldə eyibdir” – deyər ona acıqlanır.

Göründüyü kimi, Banuçiçəyin, Selcan xatunun qılınc çalması, qılınc oynatması, at çapması valideynləri tərəfindən təlim-məşq zamanı öyrədilmişdir. Onu da qeyd etmək zəruridir ki, “Kitabi-Dəqə Qorqud” dastanında Dədə Qorqud tərəfindən müqəddəs “Qurani-Kərim”dən sitatlar gətirilmiş, “əməyə, zəhmətə xüsusi diqqət yetirilmişdir” [12, 204]

Sonda belə nəticəyə gəlirik:

1. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı həm uşaqların sağlam psixi inkişafı haqqında valideynlərə lazımi bilik verir, həm də bu materiallar uşaq psixikasının normal inkişafına təsir edəcək imkana malikdir;

2. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından gətirilən materiallar min illərin təcrübə süzgəcindən keçərək bu günümüzdə qədər gələn və bu gün də pedaqoq və psixoloqlar tərəfindən uşaqların pedaqoji-psixoloji inkişafının əsas göstəricilərindəndir, həmçinin şəxsiyyətlərarası münasibətlərin formalaşmasında böyük rol oynayan qaynaqlardır;

3. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında olan baxış və görüşlər cəmiyyətin qəbul etdiyi milli-mənəvi dəyərlər və fəaliyyət növləri bu gün də aparıcı rol oynayır;

4. Oğlanların və qızların fiziki cəhətdən sağlam, igid, qüvvətli, ağıllı, vətən övladı kimi tərbiyə olunmaları üçün “Kitabi-Dədə Qorqud” materialları əvəzsiz imkanlara malikdir;

5. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında olan baxış və görüşlər, cəmiyyətin qəbul etdiyi milli-mənəvi dəyərlər və fəaliyyət növləri bu gün də təlim və əməyə yanaşmaq ruhunda tərbiyələndirməkdə həlledici rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Üç cildə, I cild, Bakı: Azər nəşr, 1960, 590 səh.
2. Həşimov Əliheydər. Azərbaycan xalq pedaqogikası. Seçmə kurs üçün tədris proqramı. Bakı: 1993. 306 s.
3. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıçı, 1988, 266 s.
4. Camalov Kamal. Valideyn-övlad münasibəti məsələləri Şərqi mütəfəkkirlərinin gözü ilə. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 400 s.
5. Kitabi-Dədə Qorqud (Tərtib edən: Həmid Araslı). Bakı: Gənclik; 1977, 184 s.
6. Abbasov Akif. Milli əxlaq və ailə etikası. Bakı: Mütərcim, 2010, 320 s.
7. Kitabi-Dədə Qorqud (Tərtib edənlər: F.Zeynalov və S.Əlizadə). Bakı: Yazıçı, 1988, 264 s.
8. Əlizadə Əbdül. Alqışlar və qarğışlar. Şəxsiyyətlərarası münasibətlər və özünü-qiyətləndirmə. Etnopsixologiya və etnopedaqogika: mənbələr və müasir problemlər. Respublika elmi konfransının tezisləri. Bakı: APU, 1992, 55 s.
9. Səfərli Əliyar, Yusifov Xəlil. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1982, 388 s.
10. Sadıqov Fərahim. Pedaqogika. Bakı: BBU, 2006, 556 s.
11. Əhmədov Hüseyn. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 432 s.
12. Həsənlı Oruc, Sadıqov Fərahim. Tərbiyəşünaslıq. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 360 s.

